

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 39 Volume: 8 Issue: 39

Ağustos 2015 August 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

'ÂLEMÎ / 'ÂLİMÎ'NİN MANZÛM FIKHU'L-EKBER TERCÜMESİ

'ÂLEMÎ / 'ÂLİMÎ'S VERSE TRANSLATION OF FIQH AL-AKBAR

Mehmet GÜLER*

Öz

Bu makale, kütüphane kayıtlarında 'Âlemî/'Âlimî mahlaslı bir şaire ait olarak gösterilen "Manzum Fıkhı'l-Ekber Tercümesi" üzerine yapılmış bir incelemedir. Bu çalışmada, öncelikle kaynak konumunda bulunan Ebû Hanîfe ve Fıkhı'l-Ekber adlı eseri üzerinde kısaca durulmuş, ardından bu manzum tercümenin yazarı hakkında birtakım bilgiler aktarılmıştır. Sonrasında metnin şekil özelliklerine ve muhtevasına dair incelemeler ortaya konulmuştur. Son olarak bu eserin tespit edilebilen üç farklı nüshasından faydalanılarak -edisyon kritik usulüne göre- yapılan yazı çevrimi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 'Âlemî/'Âlimî, Manzum Fıkhı'l-Ekber Tercümesi, Ebû Hanîfe, Fıkhı'l-Ekber, Akaid.

Abstract

This article is a review about "Verse Translation of Fıqh al-Akbar" that shown as belong 'Âlemî/'Âlimî pseudonymous poet in the library records. In this study, primarily briefly emphasized on Ebû Hanîfe and his work named "Fıqh al-Akbar" situated as the source position, then certain information was given about the author of this verse translation. After that, studys about shape features and contents of the text were introduced. Finally, text translation are given; that maded by benefiting from three different detectable copies of this work -according to the critical edition method-.

Keywords: 'Âlemî/'Âlimî, Verse Translation of Fıqh al-Akbar, Abu Hanifa, Fıqh al-Akbar, Akaid.

Giriş

İslam dininin iman esaslarını oluşturan bilgiler, bu dinin mensupları için en önemli konuların başında gelmiştir. Bu sebeple iman edilecek hususların bilinip sağlam bir inancın oluşması, üzerinde titizlikle durulan bir bilgi ve ilgi alanı olmuştur. İnanılması zorunlu olan ve dinin temelini teşkil eden bu bilgilere akaid, bu bilgileri inceleyen ilim dalına da ilm-i akaid adı verilmiştir. Akaid ilmi, insanların taklitten kurtulup tahkiki iman derecesine ulaşmalarını sağlamayı, inanç konusunda bozulmalara ve yanlış fikirlere karşı mücadele etmeyi amaç edinmiştir.

İslam inancını oluşturan esaslar, Kuran-ı Kerim ve hadislerde açıkça belirtilmektedir. Bu bilgiler temel olarak Allah'a, peygamberlere, meleklere, kitaplara, ahirete, kaza ve kadere iman etmek olarak bilinmektedir. Bu hususların zamana, mekâna, kişiye veya topluma göre değişiklik göstermeyeceği; bir kısmını kabul edip diğer kısmına inanmamak gibi bir tercihin de yapılamayacağı dile getirilmektedir. Bu hükümler, naslarla (Kuran ve sünnet) sabit olduğundan bunların inkâr edilmesinin küfre yani dinden çıkmaya sebep olacağı da ifade edilmiştir.

Tarihi seyir içerisinde bakıldığında Hz. Peygamberin (S.a.v) hayatta olduğu süre içerisinde müstakil olarak akaid ilmine gerek olmadığı görülmektedir. Çünkü bu devirde yaşayan Müslümanlar, her konuda olduğu gibi iman esaslarını ilgilendiren konularda da akıllarını kurcalayan meseleleri ve ihtiyaç duydukları bilgileri Peygamberimize açıkça sorup öğrenme fırsatı bulmuşlardır. Ancak itikadî konularda var olan bu teslimiyet havası Peygamberimizin vefatının ardından yerini ihtilaflara bırakmaya başlamıştır. Başta Şia meselesi sonrasında ortaya çıkan Mürcie, Kaderiyye, Mutezile, Cehmiyye gibi mezhepler ve İslam fetihleri sonucunda farklı kültür ve dinlerle karşılaşılması sebebiyle diğer konularda olduğu gibi itikadi konularda da bazı sorunlar ortaya çıkmıştır.

"Ashap döneminin sonuna doğru Ma'bed el-Cühenî ilk defa kader meselesini tartışmaya açmış, ihtiyarî fiillerin hür irade ile meydana geldiğini söylemiştir. Gaylan ed-Dimaşkî de Hişam b. Abdülmelik döneminde kader meselesi üzerinde durmuş ve Ma'bed'in görüşlerini devam ettirmiştir. Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas, Enes b. Mâlik gibi son devir sahabileri ise kaderi inkâr edenleri tasvip etmemiş ve bu tür fikirlerden uzak durmanın önemini vurgulamışlardır. Yine bu dönemde Ca'd b. Dirhem Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyerek Allah'ın kelim sıfatını inkâr etmiştir. Cehm b.

* Okt., Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili Bölümü.

Safvan'da kulun iradesini kabul etmeyerek İslam tarihinde ilk defa cebr fikrini ortaya atmış, ayrıca teşbih endişesiyle ilahi sıfatları reddetmiş, Kur'an'ın mahluk olduğunu, Allah'ın ahirette görülemeyeceğini iddia etmiş, cennet ve cehennem ebedî olmadığını ileri sürmüştür. Özellikle sıfatların inkârı ve bununla ilgili bazı ayetlerin tevili konularında Cehm'in Mutezile'ye öncülük ettiği de kabul edilmektedir (Kılavuz, 1989: 214)".

Sahabe döneminin ardından akaidle ilgili baş gösteren sorunlar neticesinde farklı görüş sahipleri birbirlerini küfürle suçlamayı, hatta diğer görüş sahiplerini öldürmeyi caiz görmeye başlamışlardır. Durumun ciddiyeti bu konu üzerinde durulmasını zorunlu hâle getirmiştir.

İşte bu gelişmeler neticesinde Hicri 1. asırdan itibaren Ehl-i Sünnet akidesine ait eserler kaleme alınmaya başlanmıştır. Başta Ebû Hanîfe, Şafii, Ahmet b. Hanbel, Taberî, Tahavî, Buharî, Darimî, Ebû Dâvud gibi âlimler bu konu üzerine eğilmişler, bidat ehlini reddeden ve sünnet akidesini ortaya koyan risaleler yazmışlardır.

Fıkıh âlimleri arasında akaide dair ilk eser sahibi Ebû Hanîfe olmuştur (Kılavuz, 1989: 214).

Ebû Hanîfe

Asıl adı Numan b. Sabit olan Ebû Hanîfe H. 80 (M. 699) yılında Kûfe'de doğmuştur. Kaynaklarda onun Fars ya da Türk asıllı olduğu vb. rivayetler olmasına rağmen kesin olarak hangi kavme mensup olduğu bilinmemektedir (Öz, 1981: 7). Bununla birlikte Arap asıllı olmadığı üzerine görüş birliği bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'nin varlıklı bir aileye mensup olduğu, hayatını ticaret yaparak kazandığı, ilim hayatına girince de ortakları vasıtasıyla ticari işlerini sürdürdüğü ve ekonomik açıdan rahat bir hayatı olduğu bilinmektedir (Uzunpostalcı, 1994: 131). Dine bağlılığını ve Ehl-i Beyte sevgisini anne ve babasından alan Ebû Hanîfe'nin, küçük yaşta Kur'an ezberlediği sonra kıraat, şiir, edebiyat ve Arapça'nın o zamanlar yeni oluşmaya başlayan sarf ve nahvini öğrendiği ayrıca mantığı ve hazır cevaplılığının doğuştan kuvvetli olduğu kaynaklarda bildirilmektedir. Parlak zekâsıyla dikkat çeken Ebû Hanîfe'ye çevresindeki âlimler ilgi göstererek ilme yöneltmişlerdir. Ebû Hanîfe'den gelen bir rivayete göre; Kûfe'nin en önde gelen üstadlarından Ebû Amr eş-Şabi birgün onu çağırıp "Seni zeki, kabiliyetli ve hareketli bir genç olarak görüyorum. İlme ve âlimlerin meclislerine devam etmeyi ihmal etme." demiş; kendisinin ilim yoluna girişinde de bu konuşmanın çok tesiri olmuştur (Uzunpostalcı, 1994: 131). Başlarda akaid ve cedel ilimlerini öğrenen ve giderek bu konularda oldukça mesafe alan Ebû Hanîfe, zamanındaki farklı görüş taraftarları, bidatçiler, inkârcılar ve farklı din mensuplarıyla itikadi konularda münakaşalara girişmiş ve bu konuda büyük başarılar elde etmiştir. Ebû Hanîfe bu fikrî karşılaşmalarda Hz. Peygamberden (S.a.v) sahabeye, sahabeden sonraki nesillere intikal eden ve o dönem Müslümanlarının da çoğunlukla benimsediği itikadî esasları savunmayı amaç edinmiş, zamanla daha da belirgin hâle gelecek olan Ehl-i Sünnet anlayışının şekillenmesine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak bu bilgi birikimini ve başarıları yeterli görmeyen Ebû Hanîfe, bunları hazırlayıcı birer araç olarak değerlendirerek, bu bilgilerin de yardımıyla fıkıh ilmine yönelmiştir. Bu kararı almasında etkili olan bir olaya göre; bir kadın kendisine boşanma ile ilgili bir soru sormuş, kadına cevap veremeyince onu fıkıh bilgini Hammad b. Süleyman'a yönlendirmiş ve meselenin kolaylıkla çözüme kavuşturulduğunu öğrenince de fıkıh konusunda yetişmesi gerektiğini düşünerek 21/22 yaşlarında bu zatın derslerine devam etmeye karar vermiştir (Uzunpostalcı, 1994: 132). Ebû Hanîfe, 18 yıl boyunca Hammad'ın derslerine devam ederek onun en seçkin talebelerinden olmuş ve hocası bulunmadığı zamanlarda yerine vekâlet edecek kadar kendisini yetiştirmiştir. Bu süre içerisinde devrin seçkin âlim, fâkih ve muhaddislerinden de faydalanmıştır. Bazı rivayetlerde onun sahabeden bazılarıyla görüştüğü de kaydedildiği için kaynaklar Ebû Hanîfe'nin "tabiînin küçüklerinden, tebeü't-tabiînin büyüklerinden" olduğunu aktarmışlardır (Öztürk, 2012: 9). Hocasının H. 120 yılında vefat etmesinin ardından öğrenciler ve arkadaşlarının ısrarları üzerine üstaddan boş kalan kürsüye geçerek ders okutmaya devam etmiştir. Kaynakların çok vakarlı, alçakgönüllü, takvalı ve ilmî konularda derin bir kavrayış sahibi olduğunu belirttikleri Ebû Hanîfe; fikhî meseleleri çözme konusundaki üstün kabiliyeti ve bunları insanlara anlatırken gösterdiği güler yüzlülük sebebiyle kısa süre içerisinde ders halkasını genişleterek o günkü İslam coğrafyasının her tarafından öğrenci edinmiştir. Bazı aralıklar dışında 30 yıl kadar süren bu ders ve fetva halkalarında 4000 civarında öğrenciye ders verdiği, bunların 40 kadarının da ictihad seviyesine ulaştığı söylenmektedir (Özel, 2013: 10). Yaşadığı müddetçe yönetici ve devlet adamlarının haksız davranışlarını tenkit etmiş, siyasi idare tarafından kendisine verilen yüksek makam ve vazifeleri geri çevirmiştir. Rivayetlere göre Halife Mansur'un Bağdat kadılığı teklifini kabul etmemesi üzerine Bağdat'a gönderilerek burada hapse atılmış, Hicri 150 yılının Şaban ayında 70 yaşında iken, burada gördüğü işkenceler veya zehirlenme sebebi ile vefat etmiştir (Şibay, 1997: 25).

O dönemde Irak bölgesinde oluşan zengin ilmî ve fikhî seviye, Ebû Hanîfe'nin yetiştirdiği öğrenciler ve arkadaşları vasıtasıyla sistemleştirilerek geniş bir yayılma sahası bulmuş ve Irak fikhî mezheb olarak ortaya çıkmıştır. Bu birikimin oluşması ve sistemleşmesinde büyük payı olmasından dolayı Irak Fıkıh Ekolü,

sonraki dönemlerde Ebû Hanîfe'ye nispetle Hanefî Mezhebi adıyla anılmaya başlanmıştır (Uzunpostalcı, 1994: 131).

Eserleri

Ebû Hanîfe'nin sağlığında kendisinin kaleme aldığı herhangi bir eseri bilinmemektedir. Kaynaklarda, -o devirdeki yaygın usule göre- üstadların/imamların eserlerini kendilerinin yazmayıp bu işi öğrencilerine yaptırdıkları ifade edilmektedir. Ona nispet edilen eserler ve görüşleri, başta İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed olmak üzere öğrencileri tarafından kaleme alınan eserler vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu eserlerin Ebû Hanîfe'ye aidiyetinin doğruluğu konusunda çeşitli rivayetler ve ilim adamlarının ortak kanaatleri bulunmasına rağmen aksini ispat etmek için herhangi bir delilin olmadığı belirtilmektedir. Ebû Hanîfe'ye isnat edilen eserler şunlardır:

1. el-Fıkhu'l-Ekber
2. el-Fıkhu'l-Ebsat
3. el-Müsned
4. el-'Alim ve'l-müte'allim
5. er-Risale
6. el-Vasiyye
7. el-Vasiyye (oğlu Hammad'a)
8. el-Vasiyye (öğrencisi Yusuf b. Halid es-Semtî'ye)
9. el-Vasiyye (öğrencisi Kadı Ebu Yusuf'a)
10. el-Kasidetü'n-Numaniyye

Fıkhu'l-Ekber

Ebû Hanîfe'nin en meşhur eseridir. Bu eser Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad'ın rivayetiyle günümüze kadar ulaşmıştır.¹ Eserin rivayet senedinde şu isimler yer almaktadır: İbrahim el-Gûrânî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Fârisî, Nusayr b. Yahyâ, İbn Mukâtil, İsâm b. Yusuf, Hammad b. Ebû Hanîfe (Gölcük ve Bebek, 1995: 544).

Bu eserde İslam akaidinin belli başlı konuları yer almakta ve bunların yanı sıra Ehl-i Sünnet inancının temelini oluşturan önemli meselelere de yer verilmektedir. Eserde iman esasları, Allah'ın sıfatları, kaza ve kader konusu, Kur'an Allah'ın sözü mü yoksa mahluk mu meselesi, yaratılış konusu, kaderde zorlama var mı meselesi, peygamberler/peygamberlerin özellikleri ve Hz. Muhammed'in üstünlüğü, dört halifenin faziletleri, bozuk fırkaların reddi, tekfir meselesi, mestler üzerine mesh etme konusu, Ramazan ayında teravih kılma meselesi, mucize/keramet/istidrac kavramları, şefaet konusu, ahiretteki terazi ve Kevser havuzu meselesi, cennet ve cehennem, kabir sorgusu ve azabı, Allah'ın isim ve sıfatlarının Arapça'dan başka bir dille söylenme meselesi, Kur'an ayetlerinin faziletçe birbirlerine üstün olup olmamaları, Peygamberimizin ebeveyni ve amcasının durumu, Peygamberimizin çocukları, mirac ve kıyamet alametleri gibi konular yer almaktadır.

Manzum Tercümenin Yazarı/Şairi Hakkında Bazı Bilgiler

Tespit edilen üç nüshanın kütüphane kayıtlarından hareket edildiğinde manzume, üç farklı kişiye ait görünmektedir. A nüshasının "yazar adı" bölümünde "Alemî" ismi bulunurken B nüshasının ilgili kısmında "Âlimî" ismi bulunmakta, C nüshasında ise yazar adı olarak "İlmi Muhammed Efendi, Kadızade Küçük Muhammed İlmi" kaydı yer almaktadır. Ancak üç manzumenin de metni incelendiğinde yazar/şair adı olarak "عالمی" ('Âlemî/'Âlimî) kelimesinin yazılmış olduğu görülmektedir. Bunlardan sadece A nüshasında harekeli olarak bu ismin '-Âlemî- şeklinde okunmasına işaret edilmişken diğer nüshalarda hareke bulunmamaktadır. Yazar adının/mahlasın geçtiği bu beyit, manzumenin en sonunda yer almaktadır.

Kâmil îmân ile 'azm ide beâ milketine

'Âlemî kulum bir hayr du'â ile añan

[98]

Bu tespitin ardından şua tezkireleri, biyografiler, edebiyat tarihleri, ansiklopediler ve yazma eser katalogları gibi kaynaklar taranarak bu mahlasla şiir yazar bazı kişilere ulaşılmıştır. Fakat bu bilgilerin kıyaslanması ve incelenmesi neticesinde adı geçen isimlerden bazılarının ihtiyatla yaklaşılması gerektiği de görülmüştür. Zira incelenen eserlerin bir kısmında bu mahlasla ilgili bilgilerin hatalı ve karışık olduğu fark edilmiştir.

Araştırmalarda, 'Âlimî/'Âlemî isimleriyle ilgili verilen bazı bilgiler aşağıda yer almaktadır.

'Âlimî Hakkında Verilen Bilgiler

¹ Fıkhu'l-ekber metinleri iki ayrı rivayet senedine dayanmaktadır. Bunlardan biri Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Ebu Muti el-Belhi'ye aittir. Diğer rivayet ise Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammad'a ait olmalıdır. Bunlardan el-Belhi'ye ait olan rivayet sonradan el-Fıkhu'l-Ebsat olarak adlandırıldığı için burada Hammad'ın rivayet senedi tercih edilmiştir. "Şerafettin Gölcük ve Adil Bebek (1995). el-Fıkhu'l-Ekber, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 12, s. 544, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay."

Âlimî (ö:1137/1724-25): Çorlu'da doğdu asıl adı Kasım'dır. Öğrenimini tamamladıktan sonra kadı oldu. Çorlu'da öldü (İpekten vd. 1988: 32).

Âlimî, Çorlulu Kâsım Efendi (d.??-ö.Ramazan 1137/Mayıs-Haziran 1725, Divan Şairi): Çorlu'da doğdu. Asıl adı Kâsım'dır. Çorlulu Âlimî Kâsım Efendi olarak tanındı. Müderrislik yaptı. Kırk akçelik medreseden mazul iken Aydos kazasına kadı oldu. Aydos kadısı iken Ramazan 1137/Mayıs-Haziran 1725'te vefat etti. Vefatına Müstakimzâde "mâh-ı ramâzan-1137" terkihiyle tarih düşürdü. Âlimî hattattır ve hattı Mîr İmâd Efendi'nin hattıyla karışmıştır. Kaynaklarda eserlerine dair bir bilgi yoktur. Rıza Tezkiresi'ne göre tarih düşürmekle tanındı (Kesik, 2014).

'Âlemî Hakkında Verilen Bilgiler

Âlemî² (? - 1717): Mutasavvıf şair. Edirnelidir. Adı Âlemî Mehmed Efendi olup Arapzâde diye tanındı. Nakşibendî tarikatına bağlıydı. Üsküdarlı Şeyh Muhammed Ensârî'nin halifesi, şair Neccarzâde Şeyh Rıza Efendi'nin müşşidiydi. "Rehber-i Tarikat" terkihi ölümüne tarihtir. Şiirlerinden başka Mecmau'd-Dürer ve'l-Gurar fi Ehâdisi Seyyidi'l-Beşer adlı bir hadis kitabı vardır (Cunbur, 2002: 308).

Âlemî³ Muhammed Efendi (ö.1130 / m.1717): Arap-zâde sanıyla tanınmış olan Âlemî Muhammed Efendi, Edirnelidir. Nakşibendi tarikatına mensup idi. Üsküdarlı Şeyh Muhammed Ensârî'nin halifesi, şairlerden Neccar-zade Şeyh Rıza Efendi'nin müşşididir. Arap-zâde Âlemî Muhammed Efendi, "rehber-i tarikat" terkihinin gösterdiği 1130/m.1717 tarihinde Edirne'de vefat etmiştir.

Tasavvufî şiirleri bulunan Muhammed Efendi'nin ayrıca Mecma'u'd-Dürer ve'l-Gurer fi Ehâdisi Seyyidi'l-Beşer isminde hadise dair bir eseri vardır.

Şiirlerinden örnekler:

Beyt

Riyâ vü semâyı terket Kalender meşrep ol Âlemî⁴

Cihânın bu'ûd u nâbûdu hakikat ibtilâdır hep (Canım, 1995: 353)

Âlemî⁵, Mehmed Efendi, Arapzâde (d.??-ö.1130/1717, Tekke Şairi): Edirneli mutasavvıf şairin doğum yılına dair bilgiye kaynaklarda ulaşılamamıştır. Adı Âlemî Mehmed Efendi olup Arapzâde diye tanındı. Nakşibendi tarikatına bağlıydı. Üsküdarlı Şeyh Muhammed Ensârî'nin halifesi, şair Neccarzade Şeyh Rıza Efendinin müşşidiydi. "Rehber-i Tarikat" terkihi ölümüne tarihtir. Şiirlerinden başka Mecmau'd-Dürer ve'l-Gurar fi Ehâdisi Seyyidi'l-Beşer adlı bir hadis kitabı vardır (Özay, 2015).

Alıntı yapılan bu çalışmalarda, Âlemî olarak geçen isimlerde karışıklık veya hata olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu maddelerde başvuru yapılan -kaynak konumundaki- "Osmanlı Müellifleri" adlı eser incelendiğinde bu kişinin Âlemî değil, İlmî olduğu görülmektedir. Kıyaslama yapmak için tıpkı basımından transkriptli olarak çevrilen metin, aşağıda bulunmaktadır:

'İlmî Mehmed Efendi ('Arabzâde): Fuzalâ-yı nakşibendiyeden bir zât olup "Edirne"lidir. "Muhtaşaratü'l-Vilâye" mü'ellifi Mehmed Enşârî-i Üsküdarîden müstahtıfdir. Şu'arâ faslında mezkûr "Neccar-zâde Şeyh Rızâ" efendiniñ müşşididir. "Rehber-i tarikat" terkihiniñ delâleti olan "1130"⁶ târihinde Edirne'de irtihâl eyledi. 'İlm-i hadîşden "Mecma'ü'd-Dürer ve'l-gurer fi ehâdisi Seyyidi'l-beşer" ismindeki eseriniñ bir nüshası Kütübhâne-i 'Umûmî'de vardır:

Ebyâtından

Riyâ vü süm'ayı terk it kalender meşreb ol 'İlmî⁷

Cihânın bûd u nâ-bûdu hakikat ibtilâdır hep (Bursalı, 2000: 127)

Görüleceği üzere bazı çalışmalarda Âlemî olarak kaydedilen bu kişi, aslında Arap-zâde namıyla meşhur Edirneli Hacı Mehmed 'İlmî'dir. Dolayısıyla hakkında bilgi sahibi olmak istenilen 'Âlemî ile ilgili olarak bu bilgilerden faydalanmak mümkün olmamıştır.

Bunların dışında ulaşılan bilgiler şunlardır:

Âlemî Dede (d.??-ö./1611, Tekke Şairi): Hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi olmayan Âlemî Dede, mutasavvıf bir şair olup Bağdat'ta doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte 16. yüzyılda yaşadığı anlaşılmaktadır. Tahsilini Bağdat ve İstanbul'da tamamladı. Kadı naipliği yaptı. Şam'da Mevlevî Dâlî Dede'ye intisap etti. Şeyhi vefat edince onun yerini aldı. Şam'da 1611 tarihinde vefat etmiştir. Bursalı Mehmed Tahir'de Âlemî Dede hakkında aynı bilgileri vermektedir: "Mevlevî âlim ve şairlerinden olup Bağdatlıdır. Bağdat ve İstanbul'da tahsilini

² Araştırmalar neticesinde bu ismin yanlışlıkla yazıldığı anlaşılmıştır. 'İlmî yerine Âlemî olarak kaydedilen bu kişi aslında meşhur Neccarzade Şeyh Rıza'nın müşşidi olan Arapzâde İlmî Hacı Mehmed Edirnevî'dir. ('İlmî Mehmed Efendi hakkında bilgiler aşağıda yer almaktadır.)

³ Bu çalışmada da yanlış olarak 'İlmî yerine Âlemî isminin yazıldığı görülmektedir.

⁴ Bu beyitte yanlışlık olduğu fark edilmektedir. Dizede yer alan Âlemî kelimesinin de 'İlmî olması gerektiği anlaşılmıştır. Hem yazım yönünden hem de vezin tekniği açısından hatalı olan bu beyitin doğrusu aşağıda yer almaktadır. (Bkz. 7. Dipnot ve ilgili beyit)

⁵ Bu çalışmada da yine yanlış olarak 'İlmî yerine Âlemî ismi yer almaktadır.

⁶ Bu tarihin doğruluğu da ihtiyatla karşılanmalıdır. Çünkü "Rehber-i Tarikat" tamlamasının Arap harfleriyle yazılışı incelendiğinde (رهبر طريقت) buradaki harflerin ebced hesabına göre toplamının 1126 olduğu görülmektedir. Hicrî olan bu tarihin miladî takvimdeki karşılığı ise 1714/1715 yıllarını karşılamaktadır.

⁷ Arap harfleriyle "علمی" ('İlmî) şeklinde yazılan bu ismin, 'Âlemî olarak okunmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Çünkü saire ait olarak verilen örnek beyitte vezin 4 "mefâ'ilün"den oluşmakta, dolayısıyla bu ismin Âlemî şeklinde okunması vezni bozmaktadır.

tamamladıktan sonra bir müddet kadı naipliği ile seyahat ederek Şam'da Dali Dedeye intisap etti. Şeyhinin vefatında yerine geçti. Sülukü sırasında Ruhi, Samti, Ünsi ile seyahatleri vardır. 1020 H. de Şam'da vefat etti (Çakır, 2014)."

Yukarıda alıntı yaptığımız "Âlemî Dede" başlıklı maddenin de hatalı olduğu görülmüştür. Çünkü maddede hayatı hakkında bilgi verilen bu şahıs, Mevlevî şeyhi ve şair olarak tanınan Bağdatlı İlmî Dede'dir (Genç, 2004: 173). Asıl adı Molla Hüseyin Ferahşad olan İlmî Dede'nin Divanı, Cezire-i Mesnevi Şerhi, Türkçe-Arapça-Farsça olmak üzere üç dilde şiirleri yanında Fütuhatü'l-Mekkiyye ve Füsüsü'l-Hikem adlı eserlerle ilgili birtakım talimatları olduğu da bilinmektedir (İpekten vd. 1988: 227).

"Âlemî" başlıklı diğer bir maddede şu bilgiler verilmiştir:

Âlemî (d.??-ö.??/?, Divan Şairi): Âlemî'nin hayatı hakkında tezkirelerde ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 16. yüzyılda yazılmış olan *Peroâne Bey Mecmûası*'nda Âlemî'nin, Muhibbî (öl. 1566)'nin gazeline nazire olarak yazdığı bir gazel kayıtlıdır. Hem bu gazelin Muhibbî'ye nazire olması hem de *Peroâne Bey Mecmûası*'nın 16. yüzyılda yazılmış olması Âlemî'nin, 16. yüzyıl şairlerinden olduğunu göstermektedir (Kaplan, 2015).

Fark edileceği üzere 'Âlimî'/Âlemî ismiyle ilgili olarak alıntı yapılan bu çalışmaların hiçbirinde manzum bir "Fıkhü'l-Ekber" tercümesinden bahsedilmemektedir. Bu nedenle yukarıda bahsedilen bu kişilerin, incelediğimiz eserin sahibi olup olmadıklarına dair herhangi bir neticeye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Bunların dışında Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü Projesi kapsamında yazılan "Âlemî" başlıklı bir madde daha bulunmaktadır. Adı geçen maddede, bu makalede incelenmekte olan *Manzûm Fıkhü'l-Ekber* tercümesinden de bahsedilmektedir. Madde içerisinde şu bilgiler yer almaktadır:

Âlemî (d.??-ö.??/?, Divan Şairi): Âlemî hakkında tezkirelerde herhangi bir kayıt yoktur. Kaynaklara "Âlemî Dede" olarak giren şairin mahlasının doğru şekli "İlmî"dir. Âlemî'nin, Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 2545. 2a-6a da kayıtlı "Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Fıkhü'l-Ekber" adlı 150 beyitlik bir manzumesi vardır. Şair, eserinde İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin iman hakkındaki söylediklerini nazma çektiğini söyler (2a). Toplam 14 fasıldan oluşan manzumenin her faslında farklı farklı konular işlenmekte ve her fasıl en az iki beyitten oluşmaktadır. Eserin tek nüshasının istinsah tarihi, 1154/1741-42 olarak verilmiştir. Nüshanın başındaki (2a) Arapça "Manzûme-i Esmâü'l-Hüsnâ"nın da şaire ait olması yüksek ihtimaldir (Aksoyak, 2015).

Ancak bu maddede yer alan birtakım bilgilerin de hatalı olduğu ve düzeltilmesi gerektiği fark edilmiştir. Bunun için öncelikle maddede yer alan "...şairin mahlasının doğru şekli 'İlmî'dir." ifadesinden başlamak gerekir. Zira manzumenin metnini hazırlarken kullandığımız nüshaların hepsinde bu mahlasın 'İlmî değil de 'Âlemî'/Âlimî şeklinde yazılmış olduğu görülmektedir. İkinci olarak "Manzûme-i Akâid-i Terceme-i Fıkhü'l-Ekber adlı 150 beyitlik bir manzumesi vardır" bilgisinin değiştirilmesi gerekir. Çünkü maddede kaynak olarak gösterilen (Milli Kütüphane 06 Mil. Yz. A 2545) nüsha da dâhil olmak üzere edisyon-kritik usulüne göre hazırladığımız bu manzumenin metni, 98 beyitten oluşmaktadır. Üçüncü olarak "Toplam 14 fasıldan oluşan manzumenin her faslında farklı farklı konular işlenmekte ve her fasıl en az iki beyitten oluşmaktadır." bilgilerinin düzeltilmesine ihtiyaç vardır. Çünkü manzumenin metni incelendiğinde nüshalar arası farklarla bölüm sayısının 26'ya kadar yükseldiği görülürken bu bölümlerin bazılarının bir beyitten oluştuğu da görülmektedir. Son olarak "Eserin tek nüshasının istinsah tarihi, 1154/1741-42 olarak verilmiştir." ifadesine de değinmek gerekir. Zira bu manzumenin şu an için tespit edebildiğimiz ve tenkitli metnin oluşturulmasında kullandığımız üç nüshası⁸ bulunmaktadır. Bu nedenle ifadenin "Eserin nüshalarından birinin istinsah tarihi, 1154/1741-42 olarak verilmiştir." şeklinde düzeltilmesi yerinde olacaktır.

Metnin Şekil Özellikleri

Nazım Şekli: Çalışmamıza konu olan metin, kaside nazım şekliyle yazılmış ve aa ba ca da... şeklinde kafiyelenmiştir. Manzumenin tamamı 98 beyitten oluşmaktadır. Bilindiği üzere kasideler, daha az veya daha çok beyit sayısına sahip örnekleri istisna olarak değerlendirilecek olursa, genellikle 9 beyit ile 100 beyit arasında bir sayı arasında yazılmaktadırlar (İpekten, 2005: 38). Bunun yanı sıra bir kasidede nesib/teşbib, medhiye, fahriye ve dua gibi bölümler bulunmakta ve bu bölümler kasidenin bir anlamda belli bir kompozisyon içerisinde ifadesini temin etmektedir. Bu eser ise konusu itibarıyla klasik bir kaside olmamakla beraber kafiye düzeni, beyit sayısının 98 olması, ilk kısımda tercümesi yapılan eserin müellifine övgü yapılması, son kısımda dua bölümünün ve yazarın mahlasının yer alması gibi hususlar göz önünde tutulduğunda şekil açısından kaside türüyle birtakım benzer özellikler göstermektedir.

Vezni: Manzume, aruz vezninin remel bahrinin "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbıyla yazılmıştır (İpekten, 2005: 229).⁹ Metinde, birkaç beyit hariç tutulacak olursa, veznin oldukça başarılı şekilde

⁸ Bu nüshaların ayrıntıları aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak verilmiştir.

⁹ Bu kalıpta ilk tef'ilenin "fa'ilâtün" ve son tef'ilenin "fa'lün" şeklinde değiştirilerek kullanılması gibi bir özellik vardır. Bu değişiklikler kalıba canlılık ve kolaylık getirmektedir. Bu kalıptan aşağıda gösterildiği gibi dört ayrı şekilde faydalanmak mümkündür.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

kullanıldığı görülmektedir. Beyitlerde bu veznin özel bir hususiyeti olarak kullanılan dört farklı şekline de rastlamak mümkündür. Metinden seçilen bazı dizeler üzerinden veznin bu kullanımını şöyle gösterebiliriz:

Ṭayerân eyleyicek uçmağa ol rûḥ-ı revân (beyit 5/2)
(fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün)

Söze âgâz idelim başlatalım taḥkîke (beyit 8/1)
(fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün)

Hıfz olur dilde meşâhîfde yazılır okunur (beyit 18/1)
(fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün)

Hep berâber ṭurur îmân ile tevḥîd ehli (beyit 65/1)
(fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün)

Metnin Muhteva Özellikleri

Yazılış Sebebi (Sebeb-i Telif): Manzumede sebeb-i telif için ayrılmış bir başlık bulunmaz. Ancak eserin giriş kısmından sonra gelen beyitlerde yazılış sebebine dair bilgiler bulunmaktadır.

Ba'dehü fahrü'l-ümem yâ'ni İmâmü'l-A'zam
Ser ü şâbit kadem ol gülşene oldı Nu'mân [4]

Dimiş icmâ'-Lillah tafşîli nedir îmânîñ
Ṭayerân eyleyicek uçmağa ol rûḥ-ı revân [5]

Bende cem' eyleyüp ol gevher-i pâkîzeleri
Rişte-i nazma getürdüm ki kılam vird-i zebân [6]

Ġarâz erbâb-ı mürüvvetden odur kim añalar
Bir du'â ile beni vaqt-i kırâ'atde hemân [7]

Bu beyitlerde İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'yi ümmetin övücü olarak anan şair, onun iman konusundaki ayrıntılı bilgileri toplayarak bir araya getirdiğinden bahsetmektedir. Kendisi de bu temiz ve saf incileri nazm ipine dizerek sürekli okunabilir hâle getirmek istemektedir. Bunu yapmaktaki asıl gayesi ise ortaya koyduğu bu manzum tercüme okuyan iyiliksever kişilerin kendisini dua ile anmalarınıdır.

Muhteva/İçerik Hakkında Bilgi: Üç nüshasında da başlık bulunan manzume; besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp sebeb-i telifle devam etmektedir. (Ancak hamdele ifadesi yerine içerisinde yine teşekkür manası bulunan minnet kelimesi tercih edilmiştir.) Sebeb-i telif içeren beyitlerden önce "fasl" şeklinde bir ara başlık getirildiği de görülmektedir. Bu bölümün ardından mazumede işlenen konular ayrı başlıklar altında anlatılmaktadır. Bu ara başlıklar A nüshasında "fasl" ibaresi şeklinde yer almaktayken C nüshasında müstakil başlıklar şeklinde bulunmakta, B nüshasında ise hiç yer almamaktadır. Yazılış sebebinin belirtilmesinin ardından bir geçiş beyti ile konuya giriş yapıldığı görülür. Ardından "Fî beyânı aslî'l-îmân" başlığı altında iman esaslarından bahsedilmekte ve Allahu Tealanın eşi, ortağı olmadığı gibi yaratılmış hiçbir şeye de teşbih edilemeyeceği ifade edilmektedir. Sonrasında ayrı bölümler şeklinde konuların anlatımı devam etmektedir. Konuların anlatımının bitmesinin ardından dua ve temenni içeren beyitlerle manzume sona ermektedir. Son beyitte şairin mahlasını zikrettiği ve okuyucudan hayır dua isteğinde bulunduğu da görülmektedir.

Eserde yer alan konular, bölüm başlıkları ve bunların hacimleri, beyit numaralarına göre detaylı olarak aşağıda gösterilmiştir.

Beyitler ve Muhtevaları (Konular ve Bölüm Başlıklarına Göre):

1. Manzumenin başlangıcını oluşturan ve hamdele için yazılan bu beyitte, -hamdele ifadesi yerine içerisinde yine teşekkür manası bulunan- minnet kelimesi kullanılarak Allah'a şükür edildiği; ayrıca Allah kelimesi ile beraber Hâdî, Hayy ve Deyyân gibi Esmâü'l-Hüsnâdan bazı isimlerin de zikredildiği görülmektedir.

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün
fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün
fâ'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fa'lün

"Haluk İpekten (2005), *Eski Türk Edebiyatı -Nazım Şekilleri ve Aruz-*, 7. baskı, s. 229, İstanbul: Dergâh Yay."

2-3. Bu beyitlerde Hz. Peygamberin (S.a.v) kendisi, ailesi ve arkadaşları için salat ve selam ifadeleri kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca sanatlı bir ifade ile onların İslam dini için yaptıkları hizmetler takdir edilmektedir.

4-8. Fasl: Bu bölümde İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'den ümmetin övücü olarak bahsedilmekte ve İmam-ı A'zam'ın asıl ismi sanatlı bir söyleyişle 4. beyitte anılmaktadır. Manzumenin yazılış sebebinin dile getirildiği bu bölümde Ebû Hanîfe'nin, iman konusundaki ayrıntılı bilgileri toplayarak bir araya getirdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca şair, kendisinin de bu temiz ve saf incileri nazm ipine dizerek sürekli okunabilir hâle getirmek istediğini belirtmektedir. Bunu yapmaktaki asıl amacını ise "bu manzum tercüme okuyan iyiliksever kişilerin kendisini dua ile anmaları" şeklinde ortaya koymaktadır. Bölümün sonunda yer alan beyitte de imanın aslının ne olduğunu doğru şekilde açıklamak için söze başlanacağı ifade edilmektedir.

9-13. Fî beyânı aslî'l-îmân: Bu bölümde öncelikle Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye ve ahiret hesabına inanmak gerektiği belirtilmektedir. Sonrasında cennet ve cehennem gerçek olduklarının dile getirilmesi istenmekte ve bunu söyleyenlerin cennete girip cehennemden uzak olmaları için dua edilmektedir. Bunların ardından Allah'ın birliği, benzerinin ve ortağının olmadığı, kimseden doğmadığı ve kimseyi de doğurmadığı, herhangi birşeyin O'na benzemediği ve O'nun da canlı ya da cansız hiçbir şeye benzetilemeyeceği gibi hususlardan bahsedilmektedir.

14-30. Fî beyân Esmâ'ullah ve sıfâtihî 'Azze ve Cell: Bu bölümde öncelikle Allahu Tealanın esma ve sıfatlarının geçici olmayıp sonsuz oldukları dile getirilmektedir. Ardından Allah'ın zati ve fiili sıfatlarından bahsedilmektedir. Bunlardan sonra Allah'ın fiil sıfatının ezeli olduğu ve sonradan meydana gelmediği belirtilmektedir. Yine bunun gibi Allahu Teala'nın bütün sıfat ve fiillerinin de sonradan meydana gelmediği ve mahluk olmadıkları ifade edilmektedir. Sonrasında ezberlenen, mushafalara yazılıp okunan Kur'an-ı Kerim'in, Allah'ın kelamı olduğu ve sonradan yaratılmış olmadığı belirtilir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygambere (S.a.v) indirilmiş olup muhtevasında yer alan kıssa ve açıklamaların hepsinin gerçek olduğu, Allahu Tealanın Hz. Mûsâ ile konuştuğu ve Hz. Mûsâ'yı yaratmadan önce de Allah'ın konuşma sıfatının bulunduğu söylenmektedir. Bunlardan sonra Allah'ın kudretinin insanlara göre saman çöpü ile dağ gibi olduğu ve ilminin de su damlası ile okyanus gibi olduğu şeklinde benzetmeler yapılmakta, devamında ise Allah'ın her şeyi duyduğu ama bunun insanlar gibi olmadığı ve her şeyi gördüğü ancak hiçbir gözün O'nu göremeyeceğinden bahsedilmektedir. Ardından Allah'ın varlığının hiçbir madde ve cisme muhtaç olmadığı, O'nun hiçbir şekilde tarif edilemeyeceği ve sınırlandırılmayacağı, zıt ve benzerinin/emsal ve akranının bulunamayacağı, pak olan Zatıyla yaratılmış bütün şeyayı yaratmadan önce de ezelde bildiği, bütün varlığın kaza ve takdirinin O'nun elinde bulunduğu, iki dünya tasarrufunun da O'na ait olduğu, var olan ve yok olan her şeyi/gizliyi ve açığı Levh-i Mahfuzda yazdığı ancak bu yazmanın vasf (yani niteleme) şeklinde olup hüküm şeklinde olmadığı, dünyadaki bütün her şeyin Allah'ın ilmi-kazası-kaderi ve Levh-i Mahfuzda yazması ile gerçekleştiği, Allah'ın irade-kaza ve kaderinin Zatına mahsus olduğu ve bunların keyfiyetinin bilinmeyeceği, varlıkların nasıl yaratılacağı ve sayılarının ne kadar olacağını O'nun ezeli ilminde saklı bulunduğu, yarattıklarına emir ve yasaklarla hitap ettiği ancak bunları bazısının kabul edip iman ederken bazısının da inkâr edip kâfir olduğu gibi hususlar dile getirilmiştir.

31-33. Beyânı ihrâc zürriyyeti Âdem min sulbiyye: Bu bölümde öncelikle Allahu Tealanın, Hz. Âdem'in belinden/omurga kemiğinden zürriyetini çıkardığı ve onların hepsine emir ve yasakları bildirdiği ifade edilmektedir. Ardından onların da Allah'ın Rububiyetinin kabul ettikleri ve bu sebeple doğan herkesin İslam fitratı üzerine doğduğu ancak kâfir olanların sözlerinden dönerek inançlarını değiştirdikleri, mümin olanların ise imanları sayesinde nurlarının ve yakınlerinin çoğaldığı ifade edilmektedir.

34-39. Halkullahî'l-halki selimen fî'l-küfr ve'l-îmân: İlk başta küfr ile imanın kimseye isnat edilmemesi gerektiği çünkü insanların küfür ve iman ile yaratılmayıp bu hususları kendi tercihleri doğrultusunda sonradan seçtikleri belirtilmektedir. Ardından durma ve hareket etme gibi bütün fiillerin insanların tercihleri olduğu ancak bu fiillerin yaratıcısının Allah olduğu söylenir. İnsanların bütün fiilleri/işleri; Allah'ın kazası, kaderi, ilmi ve iradesi ile gerçekleşmektedir. İbadetler; Allah'ın emri, rızası, kaderi, ilmi, sevgisi ve kazasıyla vacip olmuştur. Günahlar da yine Allah'ın ilmi, takdiri ve kazasına bağlıdır ancak bunlarda Allah'ın emri ve rızası yoktur.

40-45. 'İsmetü'l-enbiyâ' 'ani'l-kebâyir: Bu beyitlerde öncelikle bütün peygamberlerin isyandan, küfürden, küçük ve büyük günahlardan, çirkin işlerden münezzehten oldukları ancak bazılarının zelle işlemiş olabilecekleri söylenmektedir. Sonrasında Hz. Peygamber'in (S.a.v) Allah'ın müttaki, saf (kalbi kötülüklerden arınmış) bir kulu ve nebisi aynı zamanda habibi (en çok sevdiği) ve resulü olduğu belirtilmektedir. Bunların ardından Mustafâ, Ahmed, Mahmûd ve Muhammed gibi isimleri olan Peygamberimizin, peygamberler arasındaki en faziletli kişi olduğu ifade edilmektedir. Son olarak Hz. Peygamberin hiçbir zaman şirk koşmayıp puta tapmadığı, küçük ve büyük günahlardan uzak olduğu dile getirilmiştir.

46-48. Efdalü'n-nâs ba'di'l-enbiyâ: Bu beyitlerde, insanlar arasında peygamberlerden sonra en faziletli olan kişinin Hz. Peygamberin (S.a.v) yakın dostu Sıddık (Hz. Ebu Bekir) olduğu, sonrasında Faruk (Hz. Ömer), Hz. Osman ve Hayder-i Kerrâr (Hz. Ali)'in en faziletli kişiler oldukları söylenmektedir.

49. Fi mahabbeti's-sahâbeti ve 'ademi bagdahüm: Bu beyitte sahabelerin hepsinin sevilmesi, düşmanlık edilmemesi ve onlara hayır dua edilmesi söylenmektedir.

50-52. 'Ademi ikfârü'l-mü'min bi-irtikâbi'l-kebâ'ir: Bu bölümde isyankâr bir kimsenin işlediği günahı helal saymadığı müddetçe çok günah işlemiş olsa bile kâfir olmayacağı belirtilmekte, çünkü gerçekte yine onun mümin olduğu ve günahı sebebiyle imanının kaybolmadığı söylenmektedir. Sonrasında böyle bir kişiye büyük günahları işleyip tövbe etmemiş olsa bile kâfir denilmeyip fasık bir mümin denilmesinin gerektiği ifade edilmektedir.

53. Cevâzi iktidâ'ü's-salât halefi külli berr ü fâcir: Bu beyitte, Hz. Peygamberin (S.a.v) bir hadisine göre iyi ve kötü denilmeden her Müslümanın arkasında namaz kılmanın caiz olduğu belirtilmektedir.

54. Cevâzü'l-mesh 'ale'l-huffeyn: Bu beyitte ise mestler üzerine meshetmenin ve Ramazan gecelerinde teravih namazı kılmanın Hz. Peygamberin (S.a.v) sünneti ile sabit olduğu belirtilmektedir.

55-59. Duhûli ba'zı 'usâtü'l-mü'minin fi'n-nâr: Bu bölümde öncelikle isyan eden imanlı bir kişiye cehenneme girmez denilemeyeceği gibi fasık bir kimseye de ebediyen cehennemde kalır denilemeyeceği dile getirilmiştir. Ardından iyiliklerimizin kabul edilmiş, kötülüklerimizin ise affedilmiş olduğunu da söyleyemeyeceğimiz belirtilmektedir. Bunlardan sonra şartlarına göre yapılan salih amellerin, Allah tarafından zayı edilmeyeceği; bir kul imanlı olarak ölmüş fakat tövbe etmemiş olsa bile ona iman ehli denileceği, Allah'ın böyle bir kimseyi dilerse affedip dilerse cehennemde azap edeceği söylenmiştir.

60. Fasl: Bu beyitte de bir amele kibir ve riya karışması hâlinde onun ecrini yok edeceği, bunun için sakınılması gerektiği belirtilmektedir.

61-68. Mu'cizâtü'l-enbiyâ' ve kerâmâtü'l-evliyâ: Bu bölümde öncelikle peygamberlerin, mucize ve ayetlerin mazharı oldukları söylenmekte ardından evliyalarda görülen kerametlere de şüphe edilmemesi istenmektedir. Ancak kâfirlerde görülen bu gibi hususiyetlere keramet denilmeyeceği çünkü onların da isteklerinin Allah tarafından karşılandığı ifade edilmektedir. Fakat onlara verilen bu gibi harikaların gerçekte istidrac olduğu yani onları derece derece cezaya sürükleyip küfür ve isyanlarını artırdığı dile getirilmektedir. Daha sonra cennettekilerle Allahu Tealanın Cemalini göstereceği söylenmekte ve baş gözüyle görülecek olan bu olaydan şüphe edilmemesi gerektiği belirtilmektedir. Bunlardan sonra müminlerin inanç bakımından birbirleriyle eşit oldukları ancak amel bakımından birbirlerinden üstün olabilecekleri, yer ve gök ehlinin tasdik ve ikrar ile iman etmiş sayılacakları, din-iman ve İslam kavramlarının bir bütün oldukları farklarının ise bir vücudu oluşturan organlar gibi olduğu, Allah'ın Kuran'daki vasıflarıyla bilindiği ve O'nun zatına layıkı ile ibadet etmenin mümkün olmadığı da anlatılmaktadır.

69-71. Fasl: Bu beyitlerde müminlerin marifet, muhabbet, reca (ümit), havf (korku), yakîn, tavekkül ve rıza gibi hususlarda eşit oldukları; Allah'ın kullar hakkında her şeyi bilip çok adil olduğu, lutfu layık olan bazı kullarına adaleti gereği fazladan ihsanda bulunabileceği gibi isyan eden kullarına da yine adaleti gereği ceza verebileceği; kulların bağışlanma sebebinin ise yine O'nun lutfu ve cömertliği sebebiyle olduğu anlatılmaktadır.

72-74. Fasl: Bu bölümde peygamberlerin ve özellikle Hz. Peygamberin (S.a.v) şefaatinin hak olduğu, günahkâr olan müminlere de kebayir denilen büyük günahları işlemiş müminlere de Allah'ın izniyle Peygamberimizin şefaati edeceği, (kıyamette) hasımlar arasında hasenatların kısas olunacağı eğer hasenat yoksa seyyiatın/günahların birbirine yükleneceği belirtilmektedir.

75-76. Havzu'n-Nebî 'Aleyhisselam ve vezni'l-â'mâl bi'l-mîzân: Bu beyitlerde (kıyamette) Hz. Peygamberin (S.a.v) havuzunun ve amellerin mizanda tartılmasının hak olduğu, cennet ve cehennemden geçici olmayıp şu an için de var oldukları, Allah'ın sevabının da azabının da ebediyen yok olmayacağı, huri ve gilmanların ebediyen ölmeyecekleri gibi bilgiler yer almaktadır.

77-79. Fasl: Bu bölümde Allah'ın bazı kullarına lutfu ile inayet edip yardım edeceği bazıları ise adaleti gereği yardımsız bırakıp saptıracağı, sapan ve hizlana düşen bu kimselerin Allah'ın rızasından gafil oldukları için kendi cahillikleri sebebiyle bu duruma düştükleri, ihsan ve iyilik sahibi olan Allah'ın bu sapkın ve isyankâr kimselere azap etmesinin zulm ile değil adaletinin gereği olduğu ifade edilmektedir.

80. Fasl: Bu beyitte şeytanın insanın imanını zorla alamayacağı ancak kul imanı terk ederse o zaman şeytanın da inkâra sürükleyeceği belirtilmektedir.

81-82. Suâlü'l-Münker ve'n-Nekîr fi'l-kabr: Bu beyitlerde kabirde Münker ve Nekir adlı sorgu meleklerinin herkesi sorgulayacakları, kabirdeyken ruhun cesede yeniden geleceği, isyankâr ve kâfirlerin kabir azabı görecekleri, Farsçadaki Yezdan kelimesinin Tanrı demek olduğu gibi bilgiler bulunmaktadır.

83-84. İtâ'at u 'isyân sebab-i kurb u bu'd olduğudur: Bu beyitlerde Allah'ın yakınlığı ve uzaklığının mesafe ile olmadığı, O'na yakın veya uzak olmanın itaat ve isyan sebebiyle olduğu, cennet-i âlâda Allah'a

yakın olan/komşu olan kişilerin durumlarının da bu şekilde keyfiyetsiz olarak bildirilmiş olduğu söylenmektedir.

85-89. Fasl: Bu bölümde Kur'an-ı Kerim'de yer alan ayetlerin azamet, fazilet ve sıfat bakımından eşit olup hepsinin Allah'ın kelamı oldukları, ancak bazı ayetlerde hem Kur'an hem de zikir fazileti bulunması sebebiyle iki faziletin birden bulunduğu, bu tür iki fazilet barındıran ayetlerde Allah'ın isim ve sıfatlarının yer aldığı, içerisinde kâfir ve isyankârların anlatıldığı ayetlerde ise bir fazilet bulunduğu ve bunun da Kur'an'ın fazileti olduğu, Allah'ın isim ve sıfatları arasında azamet ve fazilet bakımından farklılık olmayıp hepsinin eşit olduğu gibi bilgiler bulunmaktadır.

90-91. Evlâdı Kirâmı 'Aleyhisselâm: Bu beyitlerde Peygamberimizin (S.a.v) Kâsım, Tâhir ve İbrâhim adlarında üç oğlu olduğu; kızlarının isimlerinin de Fâtıma, Zeyneb, Rukiyye ve Ümmü Külsûm olduğu belirtilmektedir.

92. Fasl: Bu beyitte ilm-i tevhide ait anlaşılması zor bir mesele ile karşılaşılması yahut şüphe edilmesi hâlinde bunu âlim ve faziletli bir kimseye sormak gerektiği, bu hususta çekinip utanmanın doğru olmadığı anlatılmaktadır.

93-94. Haberi Mi'râcû'n-Nebî 'Aleyhisselâtu ve's-selâm: Bu beyitlerde öncelikle Mirac haberine inanılması gerektiği bunu inkâr edenlerin yoldan çıkmış olacağı belirtilmekte, ardından Deccâl ile Ye'cûc Me'cûc'ün çıkmasının ve Güneşin bir gün batıdan doğmasının gerçek olduğu söylenmektedir.

95. Nüzûli 'Îsâ 'Aleyhisselâm: Bu beyitte Hz. İsâ'nın gökten ineceği ve Mehdi'nin ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.

96. Bu beyitte sahih haberlerde anlatılan kıyamet alametlerinin gerçekleşeceği söylenmektedir.

97. Bu beyitte dua ve temenni ifadeleri yer almaktadır. Allahu Tealanın cümlemize inayet edip sapık yollarda başıboş bırakmaması niyaz edilmektedir.

98. Manzumenin bu son beytinde mahlasını da belirten şair, okuyucuya dua etmekte ve onlardan hayır dua istemektedir.

Nüshaları

Eserin -şu an için- tespit edilen üç nüshası mevcuttur. Manzumenin metnini oluşturmak için bu üç nüshadan da istifade edilmiş ve metin tenkidi usulüne göre eserin yazı çevirimi yapılmıştır. Bu nüshalar, metinde A, B ve C şeklinde adlandırılmışlardır.

A nüshası, Milli Kütüphanenin Yazmalar Koleksiyonunda yer almaktadır. 06 Mil Yz A 2545/2 arşiv numarasıyla kaydedilmiştir. İçerisinde 10 farklı eserin bulunduğu bir mecmuanın ikinci sırasındadır. Satır sayısı 11 olan nüsha, kütüphane kayıtlarına göre 2a-6a varakları arasında bulunmaktadır. Ancak nüsha incelendiğinde eserin 2b-7a varakları arasında yazıldığı tespit edilmiştir. Yazar adının "Alemî", eser adının da "Manzûme-i Terceme-i Fıkhü'l-Ekber" olarak kayıtlı olduğu bu nüshada, müstensih adı bulunmamaktadır. Manzume girişindeki başlığın kırmızı mürekkeple yazıldığı görülürken geri kalan kısımda "fasl" şeklindeki ara başlıklar da dâhil olmak üzere siyah mürekkep kullanılmıştır. Yaprakları cetvelsiz olan bu nüshanın yazı türü harekeli nesih olarak kayıtlıdır. İstinsah tarihi, Hicrî 1154 olarak verilen nüshada, 98 beyit mevcuttur. Tarih bilgisi nüshanın sonunda şu şekilde yer almaktadır: "Temmetü'l kitâb fi cemâz'el-âhîri gurre Sene 1154"¹⁰

B nüshası, Balıkesir İl Halk Kütüphanesinin yine aynı isimdeki koleksiyonunda yer almaktadır. 10 Hk 1061/2 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, içerisinde 4 farklı eserin bulunduğu bir mecmuanın ikinci sırasında görünmektedir. 27b-30a varakları arasında yer alan nüshanın satır sayısı 19'dur. Yazar adı kısmında "Alimî", eser adı kısmında "Manzûm Akâid", müstensih kısmında ise "Ali b. Fethullah Akhisari" kaydı bulunmaktadır. Yapraklarında cetvel bulunmayan nüshanın yazı türü talik olarak kayıtlıdır. Metin içerisinde ara başlıklar bulunmayıp girişte yer alan başlığın da siyah mürekkeple yazıldığı görülmektedir. Kütüphane kaydında istinsah tarihi, Hicri 1053 olarak verilmekteyse de metin içerisinde bu tarihe rastlanılmamaktadır. Bu nüshada 99 beyit bulunmakta ancak beyitlerden birisinin arka arkaya iki kez yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bunda da bir önceki nüshada olduğu gibi manzume hacmi 98 beyit olmaktadır.

C nüshası, Köprülü Yazma Eser Kütüphanesinin Hafız Ahmed Paşa Koleksiyonunda yer almaktadır. 34 Ha 345/4 arşiv numarasıyla kayıtlı olan bu nüsha, içerisinde 9 farklı eserin bulunduğu bir mecmuanın dördüncü sırasında bulunmaktadır. 86a-90a varakları arasında yer alan eserin satır sayısı 13'tür. Nüshanın kütüphane kayıtlarında yazar adı "İlmi Muhammed Efendi, -Kadızaade Küçük Muhammed İlmi-" olarak kaydedilmiş, eser adı kısmında ise "Tercümetü'l-Fıkhî'l-Ekber" yazılmıştır. Müstensih kaydı bulunmayan nüshanın, varakları kırmızı cetveli, yazısı ise taliktir. Manzume başlığı ve bazı ara başlıkların kırmızı mürekkeple yazılmış olduğu görülürken bazı ara başlıklarda ise siyah mürekkep kullanılmıştır. Bu nüshada

¹⁰ Bu ibare Hicrî olarak 1 Cemaziyelahir 1154 Pazartesi gününü karşılamakta, Milâdi olarak ise 14 Ağustos 1741 tarihine denk gelmektedir.

diğerlerinden farklı olarak konuya göre müstakil ara başlıklar bulunduğu görülmektedir. İstinsah tarihi bulunmayan nüsha, 88 beyit ihtiva etmektedir.

Çeviri Yazılı Metin

A:2b/B:27b/C:86a	Manzûme-i 'Aķâ'id-i Tercüme-i Fıķhu'l-Ekber¹¹ Bismillâhirrahmanirrahîm ¹² (A: 2b ¹³ , B: 27b, C: 86a) (fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün) (fâ'îlâtün) (fa'lün)
1 ¹⁴	Minnet Allah'a ki O'dur Hâdî ü Hayy ü Deyyân Hem bize nuķ ile cân virdi hem 'aķl u îmân
2	Şal'ât ile selâm olsun o Şâh-ı Rüsüle Hem ¹⁵ haķîkatde odur Pâdişeh-i kevn ü mekân
3	Daķi âline vü aşhâbına ¹⁶ olsun k'anlar Gül gibi eylediler gülşen-i şer'i ģandân
	Faşl (A: 2b, B: -, C: -)
4	Ba'dehü faķrû'l-ümem yâ'ni İmâmü'l-A'zam ¹⁷ Ser ü şâbit kadem ol gülşene oldu Nu'mân
5	Dimiş icmâ'-Lillah tafşîli nedir îmânıñ ¹⁸ Tayerân eyleyicek uçmağa ol rûģ-ı revân
C:86b	6 Bende cem' eyleyüp ol gevher-i pâkîzeleri Rişte-i nazma getürdüm ki kılam vird-i zebân
	7 Ğaraż erbâb-ı mürüvvetden odur kim ¹⁹ añalar Bir du'â ile beni vaķt-i kırâ'atde hemân
A:3a	8 Söze âĝâz idelim ²⁰ başlayalım taķķike Ki beyân eyleyelim tâ nedir aşl-ı îmân
	Fî beyânı aşlî'l-îmân²¹ (A: 3a, B: -, C: 86b)
	9 Evvel Allah'a meleklerine andan şöñra Kütübine rüsüline di getürdüm îmân
	10 Ğaşr-i ecsâda daķi hem kader-i ģayr u şere ²²

¹¹ A: Manzûme-i 'Aķâ'id-i Tercüme-i Fıķhu'l-Ekber, B: Beyân-ı İmân-ı tafşîli, C: Fî Beyânı 'Aķâ'idi Ehli's-Sünnet ve'l-Cemâ'ati li'l-İmâmi'l-A'zam Rađyallahü anh

¹² C: Bismillâhirrahmanirrahîm ve bihi nesta'in

¹³ A nüshasının sayfa numaralandırması, kütüphane kaydında yanlışlıkla 2a-6a şeklinde kayıtlı ancak bunun doğrusu 2b-7a şeklinde olması gerekiyor. Zira bu eserden öncesinde 1b-2a numaralı varaklarda başka bir manzume bulunmakta ve bu eser kütüphane kaydında da 1b-2a varakları arasında kayıtlı görünüyor. Ayrıca üzerinde çalıştığımız manzumenin başlangıcı da 2b numaralı varakta yer almaktadır.

¹⁴ C nüshası der-kenar açıklama: Man@ûme-i tercümetü'l-Fıķhu'l-ekber li'l-İmâmi'l-A'zam ve'l-hümâmi'l-aķdem sirâci'l-ümmet ve kâşîfi'l-ĝamme Nu'mân bin Şabit Rađyallahü Te'âlâ 'anh.

¹⁵ hem: ki B.

¹⁶ âline vü aşhâbına: aşhâbına vü âline B.

¹⁷ İmâmü'l-A'zam: el-İmâmü'l-A'zam B.

¹⁸ nedir îmânıñ: nedür îmânıñ A.

¹⁹ odur kim: odur ki B, C.

²⁰ idelim: idelüm B.

²¹ A: Faşl

Kâ'il ol bunlara haqdır di hisâb u mîzân

- 11 Di hulûş ile daği nâr ile cennet haqdır
Giresin cennetine²³ görmeyesin tâ nîrân
- 12 Birdir Allah²⁴ A'nın mişl ü şerîki yoqdur
Tođmadı kimseden Ol kimse de tođmaz A'ndan
- 13 Beñzemez bir şey A'ña bir şeye teşbîh olmaz
Nice teşbîh olunur A'ña cemâd u hayvân

Fî beyân Esmâ'ullah ve şifâtihi 'Azze ve Cell²⁵
(A: 3a, B: -, C: 86b)

- 14 Zâ'il olmaz daği esmâ ü şifâtı A'ndan
Ya'ni zâtiyye ü fi'liyyesi bulmaz nokşân
- 15 Oldı zâtiyye hayat u başâr u semî' u kelâm
Hem dađi kudret-i kudsiyye vü 'ilm ü 'irfân
- 16 Vaşf-ı fi'liyyesi tağlîk ile terzîk oldı
Dađi inşâ' ile ibdâ' ile şun'-ı Yezdân
- C:87a 17 Fî'liniñ fâ'ilidir ol ezeli'dir şifâtı
Ğayr-i mağlûk durur fi'l ü şifât-ı Rahmân
- 18 Hıfz olur dilde meşâhifde yazılır okunur
Ğayr-i mağlûk Kelâmullah olupdur Ğur'an
- A:3b 19 Ađmed-i mürsele tađkîk olupdur nâzil
Hađ durur şâbit olan anda²⁶ hikâyât u beyân
- B:28a 20 Kelimât eyledi Mûsâ-yı Kelîm ile Hudâ
Şu kelâm ile k'ezel oldı şifât-ı zî-şân²⁷
- 21 Kudreti kudret-i nâs ile mişâl-i keh ü kûh
'İlmi inşâna göre kağreye nisbet 'ummân
- 22 İşidir her şey'i²⁸ ammâ ki bizim gibi değil
Görür ammâ A'nı idrâk idemez bu başârân²⁹
- 23 Pâkdir cevher ü cism ü 'arâz u hâdden özi
Zıdd u nidd yoqdur aña dađi mişâl ü akrân³⁰
- 24 Ezeli 'âlim-i eşyâ idi Zât-ı Pâki
Gelmeden³¹ ketm-i 'ademden dađi bu kevn ü mekân
- 25 Ol ider cümle-i eşyâ'ya kağâyı tađdîr³²

²² C nüshasında bu beyitin 1. dizesi 2. dize yerine, 2. dizesi de 1. dize yerine yazılı.

²³ cennetine: cennete B, C.

²⁴ Allah kelimesi A nüshasında med ile harekelenmiş, dolayısıyla bir buçuk hece okununca vezin düzeliyor.

²⁵ A: Faşl

²⁶ Hađ durur şâbit olan anda: Hađ durur anda şâbit olan B.

²⁷ şifâtı zî-şân: şifât-ı zî-şân A.

²⁸ sesi: şey'i A.

²⁹ bu başârân: bî-başârân A, bu başîrân C.

³⁰ zıdd u nidd yoqdur aña dađi mişâl ü akrân: zıddı yoqdur vü aña dađi mişâl akrân A.

³¹ gelmeden: gelmedin B.

³² eşyâ'ya kağâyı tağdîr: eşyâ'yı kağâ vü tağdîr A.

- A'ña maḥşûş taşarruf dü cihân içre hemân
- 26 Levḥ-i maḥfûza³³ yazar vaşf ile hükm ile degil
Cümle ma'dûmı vü mevcûdı bilür gizlü 'ayân
- 27 Kütüb-i 'ilm ü kazâ vü kaderi levhinde³⁴
Şöyle maḥfûz turur³⁵ cümle-i eşyâ'-i cihân³⁶
- 28 Hem meşiyetle kazâ vü kaderi oldu A'nûñ
Keyfsiz Zât-ı Şerîfine şifât-ı zî-şân
- 29 Nice mevcûd ola 'âlem nice ma'dûd ola hem
Cümle 'ilm-i³⁷ ezelisinde olupdur pinhân
- A:4a, C:87b 30 Yaradup halkı idüp³⁸ emr ile nehy ile hitâb³⁹
Kimisi kâfir olup kimi getürdi î mân
- Beyânı iḥrâc zürriyyeti Âdem min şulbiyye⁴⁰**
(A: 4a, B: -, C: 87b)
- 31 İtdi zürriyetini şulb-i Şafiden⁴¹ iḥrâc
Eyledi cümlesine emr ile nehyin i'lân
- 32 Kıldılar ḥaḳḳ-ı Rubûbiyyetin A'nûñ ikrâr
Yine ol fıtrat-ı İslâm'da toğarlar el'ân
- 33 Şu ki kâfir ola ol fıtrat-ı tağyîr eyler
Mü'min olana virir nûr u kabûl ü iḳân
- 'alḳullahi'l-ḥalḳi selimen fi'l-küfr ve'l-î mân**
(A: -, B: -, C: 87b)
- 34 Küfr ü î mânı daḫi kimseye isnâd itme
Küfr ü î mân ile çün olmadı maḥlûḳ insân
- 35 Ḳullarıñ fi'li durur küfr ile î mân kamu
İhtiyârı neye şarf eyler ise oldur olan
- 36 Harekât u sekenât ile kamu fi'l-i 'ibâd
Kesbidir kendileriñ ḥalḳ ider anı Sübhân
- 37 Hem kazâ vü kader ü 'ilm ü meşiyetledir⁴² ol
Ne zuhûr eyler ise cümle-i fi'l-i insân
- 38 Tâ'ati vâcibedir emr ü rızâsıyla A'nûñ
Kader ü 'ilm ü maḥabbetle kazâsında nihân
- B:28b 39 'İlm ü taḳdîr ü kazâsı müte'âllîḳdir lîk
Yok ma'âşîye şehâ emr ü rızâ-yı Raḥmân

³³ Levḥ-i maḥfûza: Levḥ-i maḥfûzı A, B.

³⁴ kütüb-i 'ilm ü kazâ vü kaderi levhinde: kütüb ü ḥilm kazâ vü kaderi levhinden B.

³⁵ durur: turur A.

³⁶ eşyâ'-yî cihân: eşyâ'-i cihân B.

³⁷ cümle 'ilm-i: cümle 'âlem B.

³⁸ idüp: ider C.

³⁹ yaradup halkı idüp emr ile nehy ile hitâb: yaradup halkı idüp emr ü nehy ile hitâb A.

⁴⁰ A: Faşl

⁴¹ Şafiden: Şafâdan B.

⁴² 'ilm ü meşiyetledir: 'ilm-i meşiyetledir A.

'İşmetü'l-enbiyâ' 'ani'l-kebâyir
(A: -, B: -, C: 87b)

- C:88a 40 Enbiyâ cümle münezzeh durur aşlâ biriniñ
Dâmen-i 'işmetine irmedi aşlâ 'işyân
- A:4b 41 Ne şağâyir ne kebâyir ne kabâyih ne küfür
Şâdır olmadı velî zelle idi anca olan⁴³
- 42 Müttakîsi vü şafîsi vü nebîsi 'abdi
Hem Hâbîbi vü resûlidir A'nñ Faḥr-i cihân
- 43 Muştafâ Aḥmed ü Maḥmûd u Muḥammed adı
Enbiyâ ḥayline⁴⁴ ḳadriyle⁴⁵ olupdur sultân
- 44 Ḥaḳḳa şirk eylemedi bir nefes ol 'Îsâ dem
Şaneme ṭapmadı 'ömrinde O Şâh-ı zî-şân
- 45 Pâkdir Zâtı şağâyirle kebâyirden A'nñ⁴⁶
Dâmen-i 'işmetine irmedi gerd-i noḳşân⁴⁷

Efḍalü'n-nâs ba'di'l-enbiyâ⁴⁸
(A: 4b, B: -, C: 88a)

- 46 Efḍal-i nâs durur ba'de Resûl-i Ekrem
Şâhib-i Faḥr-i Cihân ḥazret-i Şiddîḳ-i zamân
- 47 Ba'dehü ḥazret-i Fârûḳ-ı 'adâlet pîşe
Hem daḥi ḥazret-i 'Oşmân-ı ~abîb-i Raḥmân
- 48 Ba'dehü Ḥayder-i Kerrâr-ı güzîn-i ebrâr
Şâh-ı merdân-ı cihân ḥazret-i Şîr-i Yezdân

Fî maḥabbeti's-şahâbeti ve 'ademi baḡḍahüm
(A: -, B: -, C: 88a)

- 49 Cümle aşḥâba maḥabbet ḳıl 'adâvet itme
Yâd ḳıl ḥayr-ı du'â ile bi-ḳadri'l-imkân

'Ademü ikfârü'l-Mü'min bi-irtikâbi'l-kebâ'ir⁴⁹
(A: -, B: -, C: 88a)

- C:88b 50 Daḥi bir kimseyi çok cürm ile ikfâr itme
Müsteḥil olmayıcaḳ cürmini ehl-i 'işyân
- 51 Çün ḥaḳîḳatde yine aña da mü'min dinilir
Zâ'il olmaya şehâ cürm ile andan îmân
- A:5a⁵⁰ 52 Kâfir olur dimeziz mü'min-i fâşıḳdır ol

⁴³ zelle idi anca olan: zelle ḥatâ idi olan B, C.

⁴⁴ ḥayline: zümresine C.

⁴⁵ ḳadriyle: faẓlıyla B, C.

⁴⁶ şağâyirle kebâyirden A'nñ: A'nñ şağâyirle kebâyirden C.

⁴⁷ gerd-i noḳşân: gerdi 'işyân C.

⁴⁸ A: Faşl

⁴⁹ A: Faşl

⁵⁰ Asıl metinde bu sayfaya 4 numara yazılmış fakat bir önceki sayfa boş bırakıldığı için bu sayfaya 5 numara verilmesi gerekiyor.

Tevbesiz olsa dađi ehl-i kebâyirden olan

Cevâzü iktidâ'ü'ş-şalât halefi külli berr ü fâcir

(A: -, B: -, C: 88b)

- 53⁵¹ İktidâ eyle dime şâlih ü fâcirdir bu
Öyle emr itdi hadîşinde Hâbîb-i Raĥmân

Cevâzü'l-mesh'ale'l-ĥuffeyn

(A: -, B: -, C: 88b)

- 54 Sünnet-i Faĥr-i Cihân ile olupdur şâbit
Mesh-i⁵² ĥuffeyn ü terâviĥ-i leyâl-i⁵³ Ramazân

Duĥûlü ba'zı 'uşâtü'l-Mü'minîn fi'n-nâr

(A: -, B: -, C: 88b)

- 55 Nâra girmez dime 'işyân ile îmân ehli⁵⁴
Hem muĥalled ħala nâr içre dime fâsık olan

- 56 Dimeziz biz ĥasenâtımız olupdur maĥbûl
Seyyi'âtümüzü 'afv eyledi Ol Zü'l-iĥsân

- 57 Diriz ammâ 'amel-i şâlih iden şartı⁵⁵ ile
Dâĥil olmaya aña şöyle ki 'ayb u noĥşân

- B:29a 58 Zâyî' olmaz 'ameli mü'min ölürse⁵⁶ ol ħul
Tevbesiz ölse dađi di aña ehl-i îmân

- 59 Diler ise o ħulı ĥazret-i Haĥ 'afv eyler
Diler ise idiser aña 'azâb-ı nîrân

Faşl

(A: 5a, B: -, C: -)

- C:89a 60 'Amele dâĥil⁵⁷ olan 'ucb u riyâ ol 'ameliñ
Ecrini bâtil ider ki ĥazer eyle ey cân

Mu'cizâtü'l-enbiyâ' ve kerâmâtü'l-evliyâ

(A: -, B: -, C: 89a)

- 61 Enbiyâ maĥzarıdır mu'cize vü âyâtñ
Evliyâ için olan itme kerâmâta gümân

- 62 Lîk küffâra olan luĥfa kerâmet dimeziz
Virür anlara dađi ĥâcetin ol Raĥmân⁵⁸

- A:5b 63 Aña ma'nide 'uĥûbetdir ol istidrâcen⁵⁹
Giderek anı zuĥûr itdire⁶⁰ küfr ü tuĥyân

⁵¹ A nüshasında 53. beyit, 54. beyitin yerine, 54'te 53'ün yerine yazılmış.

⁵² mesh-i: mesh-i A.

⁵³ leyâl-i: leyâl-i A, C.

⁵⁴ nâra girmez dime 'işyân ile îmân ehli: nâra girmez dime îmân ile 'işyân ehli B.

⁵⁵ şartı: şart B.

⁵⁶ mü'min ölürse: mü'min ölür olsa B.

⁵⁷ dâĥil: vâsıl B, C.

⁵⁸ ĥâcetin ol Raĥmân: ĥâcetin ammâ ey cân A.

⁵⁹ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶⁰ itdire: itdüre b.

- 64 'Arz ide Cennet-i A'lâ'da Cemâlin Allah⁶¹
Baş göziyle göre bi-çün ü çirâ⁶² ehl-i cinân
- 65 Hep berâber durur⁶³ îmân ile tevhîd ehli⁶⁴
Mütefâzıl durur ammâ 'amelinde insân
- 66 Âsümân ile zemîn ehline inkâr itme⁶⁵
Çünkü ikrâr ile taşdıkiñ olupdur îmân
- 67 Dîn ü îmân ile İslâm berâberdir hep⁶⁶
Tende a'zâ gibidir cümlesi hâricde hemân
- 68 Bilürüz Haqq'ı kitâbında ki vaşf ile velî⁶⁷
Zâtına lâyıq olan kulluğa yoğdur imkân

Faşl

(A: 5b, B: -, C: -)

- 69 Ma'rifetde vü maḥabbetde recâda ḥavfda⁶⁸
Hem yakîn ile tevekkülde rızâda yeksân
- 70 Mütefâzıldır 'ibâd üzre vü 'Âdildir Haqq⁶⁹
Luṭfa lâyıq olan 'adli ile eyler ihsân
- 71 Ehl-i 'işyâna 'ikâb itdügi 'adl ile durur⁷⁰
Kerem ü fazlı durur mağfirete bâ'ış olan

Faşl

(A: 5b, B: -, C: -)

- 72 Enbiyâ ehl-i şefâ'at durur anı ḥaḳ bil⁷¹
Bâ-ḥuşûş Ol Şeh-i Levlâk ü Ḥabîb-i Rahmân
- 73 Mü'min-i müznibe vü ehl-i kebâyir olana
İzn-i Haqq ile şefâ'at ider Ol Faḥr-i Cihân
- A:6a⁷² 74 Ḥasenât ile kışâs oluna beyne'l-ḥuşemâ
Ḥasenât olmaz ise seyyi'e tarḥ ola hemân

Ḥavzu'n-Nebî 'Aleyhisselam ve vezni'l-â'mâl bi'l-mîzân⁷³

(A: 6a, B: -, C: 89a)

- 75 Ḥaḳ durur ḥavz-ı Nebî vezni-i 'amel bi'l-mîzân
Şimdi maḥlûḳ durur fâni degil nâr u cinân

⁶¹ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶² çirâ: çerâ A.

⁶³ durur: turur A.

⁶⁴ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶⁵ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶⁶ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶⁷ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶⁸ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁶⁹ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁷⁰ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁷¹ Bu beyit C nüshasında yoktur.

⁷² Asıl metinde bu sayfaya 5 numara yazılmış fakat daha önceki sayfalardan biri boş bırakıldığı için bu sayfanın doğru sıralamaya göre 6 numara olması gerekiyor.

⁷³ A: Faşl

76 Fâni olmaya şavâb ile 'ikâbı Hakk'ın
Ebedî ölmeye bâkî kala hür u gilmân

Faşl

(A: 6a, B: -, C: -)

B:29b 77 Kimi kim istese fazl ile 'inâyet ide Hakk
Kimin idlâl ide idlâlidir anıñ hizlân

78 Ya'ni kim eylemeye anı rızâdan âgâh
Öz rızâsıyla ide eyledügin ol nâdân

79 Oldı maḥzûl ü ma'âşîye 'uḡûbâtı 'adl
Hâşelillah ki kula zulm ide Ol Zü'l-İhsân

Faşl

(A: 6a, B: -, C: -)

80 Kahr u cebr ile kuluñ selb idemez îmânın⁷⁴
Kul anı terk idicek selb ider anı Şeytân

C:89b **Suâlü'l-Münker ve'n-Nekîr fi'l-ḡabr**
(A: -, B: -, C: 89b)

81 Hakk durur cümleye Münkerle Nekîriñ sorısı
Cesede cânı ḡabirde gelür ey rûḡ-ı revân

82 Hakk durur kâfir ü 'âşîye 'azâbı ḡabriñ
Tegridir⁷⁵ Fârsi lisânında kelâm-ı⁷⁶ Yezdân⁷⁷

İtâ'at u 'işyân sebeb-i ḡurb u bu'd olduğudur⁷⁸
(A: 6a, B: -, C: 89b)

83 Tûl u ḡaşr ile degil ḡurb ile bu'd-ı Hakk'ın⁷⁹
ḡurbına bu'dına bâ'ışdir itâ'at 'işyân

84 Keyfsiz cennet-i a'lâda civârı Hakk'ın⁸⁰
Hep muḡarrer durur erbâb-ı cinâna yeksân

A:6b **Faşl**
(A: 6b, B: -, C: -)

85 'Azametde vü fazîletde şıfatda ḡaḡḡa
Cümle yeksân durur âyât-ı kelâm-ı ḡur'ân⁸¹

86 Ba'zı âyetde velî iki fazîlet vardır
Birisi fazl u birisi daḡi⁸² mezkûr ey cân

87 Ya'ni mezkûr Celâlullah ve esmâ' ü şıfat
Oldı zikrinde bunun iki fazîlet pinhân

⁷⁴ îmânın: îmânıñ A.

⁷⁵ Tegridir: toḡridur A.

⁷⁶ kelâm-ı: şıfat-ı A.

⁷⁷ Tegridir Fârsi lisânında kelâm-ı Yezdân: bildürüpdür bize bunları Kelâm-ı Yezdân C.

⁷⁸ A: Faşl

⁷⁹ Hakk'ın: Hakk'ıñ A.

⁸⁰ Hakk'ın: Hakk'ıñ A.

⁸¹ kelâm-ı ḡur'ân: kelâm-ı Yezdân C.

⁸² birisi fazl u birisi daḡi: birisi fazl-ı zikir birisi C.

88 Bir fazîlet olanıñ⁸³ fazlı⁸⁴ zikirdir ancak
Meseli⁸⁵ kışsa-i küffâr ile ehl-i tuğyân

89 'Azametde vü fazîletde tefâvüt yokdur
Hep berâber durur esmâ' ü şifât-ı Rahmân

Evlâdu Kirâmı 'Aleyhisselâm⁸⁶
(A: 6b, B: -, C: 89b)

90 Üç durur oğlu cihân Faḥri Ḥabîbullahuñ
Kâsım u Tâhir⁸⁷ ü İbrâhîm olupdur ey cân

91 Fâtıma Zeyneb ü Ruḳıyye⁸⁸ vü Ümmü Külşüm
Cümlesi oldı şehâ bint-i Resûl-i 'Adnân

Faşl
(A: 6b, B: -, C: -)

C:90a 92 Şor anı 'âlim ü fâzıl olana 'âr itme
'İlm-i tevḥîd ü daḳâyıḳda⁸⁹ saña olsa gümân

'aberü Mî'râcü'n-Nebî 'Aleyhisselâtu ve's-selâm
(A: -, B: -, C: 90a)

93 İ'tikâd eyle inan hem ḥaber-i Mî'râca
Kim ki redd eyler ise ḳala ḳalâletde hemân

94 Çıksardır daḫi Deccâl ile Ye'cüc u Me'cüc
Mağribinden⁹⁰ toḡa bir gün ola mihr-i raḫşân

Nüzûlü 'İsâ 'Aleyhisselâm
(A: -, B: -, C: 90a)

B:30a 95 Hem semâdan olısar ḫazret-i 'İsâ nâzil⁹¹
Hem zuhûr eyleyiser ḫazret-i Mehdî-i zamân

A:7a⁹² 96 Olısar niçe 'alâmât-ı kıyâmet zâhir
Şu ki aḫbâr-ı şahîḫe iledir aña inan

97 Umarız cümlemize ide 'inâyet Mevlâ
Ḳomaya râh-ı ḳalâletde bizi ser-gerdân

98 Kâmil îmân ile 'azm ide beḳâ milketine
'Âlemî ḳulını bir ḫayr du'â ile añan

Sonuç

⁸³ olanıñ: admıñ A.

⁸⁴ fazlı: fazl-ı A.

⁸⁵ meâeli: k'andadır A.

⁸⁶ A: Faşl

⁸⁷ Tâhir: 'Abdullah (B. nüshası der-kenârda açıklama.)

⁸⁸ Fâtıma Zeyneb ü Ruḳıyye: Fâtıma vü Ruḳıyye Zeyneb A.

⁸⁹ tevḥîd ü daḳâyıḳda: tevḥîde daḳâyıḳda C.

⁹⁰ mağribinden: mağribeden A.

⁹¹ Bu beyit B nüshasında iki defa yazılmış.

⁹² Asıl metinde bu sayfa, 6 rakamıyla numaralanmış fakat daha önceki sayfalardan biri -numaralandırılmayıp- boş bırakıldığı için bu sayfanın doğru sıralamaya göre 7 numara olması gerekiyor.

Üzerinde çalışma yapılan bu eser, kütüphane kayıtlarında 'Âlemî, 'Âlimî ve 'İlmî şeklinde üç farklı isimle kaydedilmiştir. Manzumenin tespit edilen üç nüshası incelendiğinde mahlasın 'İlmî şeklinde yazılmadığı fark edilmiş ve dolayısıyla eserin 'Âlemî ya da 'Âlimî mahlaslı bir kişiye ait olduğu anlaşılmıştır. 'Âlemî/'Âlimî isimleri üzerinden yaptığımız araştırmalarda ise yazarın/şairin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ancak yazarın hayatına dair yapılan bu araştırmalar, benzer isimler altında bilgi veren pek çok çalışmada hata ve karışıklık olduğunu fark etmemizi sağlamıştır.

Klasik dönem eserlerinin tertib sırasına göre kaleme alınmış olan bu manzume, kaside nazım şekliyle yazılmış olup 98 beyitten oluşmaktadır. Aruz vezninin remel bahrinin "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" kalıbı tercih edilen eserde, vezin kullanımının -birkaç beyit dışında- başarılı olduğu da görülmektedir.

Eserin muhtevasına dair yapılan incelemelerde ise öncelikle manzumede başlık ve besmelenin bulunduğu ardından hamdele, salvele ve dua içeren beyitlerin geldiği görülmektedir. Sonrasında eserin kaynağı konumundaki İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'ye dair övgü içeren ifadeler yer almaktadır. Bunların ardından manzumeyi yazma sebebini açıklayan şair, sanatlı bir söyleyişle İmam-ı A'zam'ın iman konusu hakkındaki açıklamalarını manzum hâle getirerek sürekli okunmasını sağlamak istediğini belirtmektedir. Bunu yapmaktaki asıl gayesini ise ortaya koyduğu bu manzum tercüme okuyan iyiliksever kişilerin kendisini dua ile anmaları olarak ifade etmektedir. Daha sonra eserin asıl konusuna geçilmekte ve Fıkhu'l-Ekber'de yer alan meseleler manzum şekilde sıralanmaktadır. Konuların anlatılmasının ardından okuyucuya dua eden ve onlardan hayır dua isteyen şair, son beyitte de mahlasını kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2015). "Âlemî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7592> (madde yazım tarihi: 09.04.2015 / erişim tarihi: 30.06.2015)
- BURSALI, Mehmed Tahir (2000). *Osmanlı Müellifleri*, Haz.: Mustafa Tatçı - Cemal Kurnaz, Ankara: Bizim Büro Yay.
- CANIM, Rıdvan (1995). *Başlangıçtan Günümüze Edirne Şairleri*, Ankara: Akçağ Yay.
- CUNBUR, Müjgân (2002). "Âlemî", Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. 1, s. 308, Ankara: AKMB Yay.
- ÇAKIR, Emine (2014). "Âlemî Dede", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5658> (madde yazım tarihi: 05.12.2014 / erişim tarihi: 27.06.2015)
- GENÇ, İlhan (2004). "İlmî", Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. 5, s. 173, Ankara: AKM Yay.
- GÖLCÜK, Şerafettin ve BEBEK Adil (1995). "el-Fikhü'l-Ekber", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 12, s. 544-547, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- İPEKTEN, Haluk (2005). *Eski Türk Edebiyatı -Nazım Şekilleri ve Aruz-*, İstanbul: Dergâh Yay.
- KAPLAN, Yunus (2015). "Âlemî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7383> (madde yazım tarihi: 28.02.2015 / erişim tarihi: 29.06.2015)
- KESİK, Beyhan (2014). "Alimî, Çorlulu Kâsım Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2455> (madde yazım tarihi: 14.04.2014 / erişim tarihi: 29.06.2015)
- KILAVUZ, Ahmet Saim (1989). "Akaid", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 2, s. 212-216, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ÖZ, Mustafa (1981). *İmam-ı A'zam'ın Beş Eseri*, İstanbul: Kalem Yay.
- ÖZAY, Yeliz (2015). "Âlemî, Mehmed Efendi, Arapzâde", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7274> (madde yazım tarihi: 27.02.2015 / erişim tarihi: 29.06.2015)
- ÖZEL, Ahmet (2013). *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara: TDV Yay.
- ÖZTÜRK, Abdülvahap (2012). *İmam-ı Azâm Ebû Hanîfe ve Eserleri*, İstanbul: Şamil Yay.
- ŞİBAY, Halim Sabit (1997). "Ebû Hanîfe", İslam Ansiklopedisi, C. 4, s. 20-28, Eskişehir: MEB Yay.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (1981). "İlmî", C. 4, s. 371, İstanbul: Dergâh Yay.
- UZUNPOSTALCI, Mustafa (1994). "Ebû Hanîfe", TDV İslam Ansiklopedisi, C. 10, s. 131-138, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.